
10

СУДОВА МИСТЕЦТВО- ЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.67>
УДК 343.98

Анатолій Олександрович Долуда
кандидат технічних наук, доцент
старший науковий співробітник

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9410-1536>
E-mail: exp.doluda@gmail.com;

*Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

Владислав Леонідович Федоренко
доктор юридичних наук, професор
заступник директора – завідувач відділення

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5902-1226>
E-mail: fedorenko_2008@ukr.net

Ольга Сергіївна Пукліч
провідний судовий експерт

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9002-525X>
E-mail: olga.pucklich@gmail.com

*Київське відділення
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СИМВОЛІКИ ВОЄННОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОГО НАЦИСТСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНУ

Публікація присвячена питанням теорії та практики експертного дослідження символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну в межах судово-експертної спеціальності 15.1 – «Мистецтвознавчі дослідження». Аналізуються положення Закону України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», які визначають такі об'єкти експертного дослідження, як латинські літери «Z», «V» і символіка збройних сил і інших військових формувань рф. Характеризуються особливості експертного дослідження відповідних об'єктів судовими експертами-мистецтвознавцями. Обґрунтовуються пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального законодавства в частині відповідальності за використання символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму.

Ключові слова: *судова експертиза, мистецтвознавчі дослідження, символ, емблема, воєнні злочини рф, символіка воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, латинські літери «Z», «V», символіка збройних сил рф, георгіївська (гвардійська) стрічка.*

Постановка проблеми. Із початком 24 лютого 2022 року військової агресії російської федерації, ворог атакував суверенну Українську державу не лише на суші, на морі та в повітрі [1], а й у інформаційному просторі. Зокрема, через насадження громадянам України символіки і наративів, що пов'язані з безпідставною героїзацією як самої військової агресії, так і російського тоталітарного режиму, який став джерелом цієї агресії. Така інформаційна експансія здійснюється рф через використання відповідної символіки, яка з початком повномасштабної агресії знайшли своє втілення в знаках «Z» і «V» на військовій техніці та на спорудах на тимчасово окупованих територіях України, а також на плакатах, банерах, сувенірній продукції, емблемах збройних сил і інших військових формувань рф, стрічках, які імітують орденські, зокрема, георгіївська (гвардійська) стрічка тощо.

Міжнародна спільнота неодноразово визначала в рішеннях своїх органів рф державою-агресором. Зокрема, в своєму останньому рішенні від 22 травня 2023 року Парламентської асамблеї НАТО визнала воєнні злочини росії в Україні виявами геноциду та наслідками реалізації рашистської ідеології [2]. У зв'язку з цим, перед Україною в цілому та перед вітчизняними судовими експертами зокрема гостро постало питання щодо формування належної доказової бази для національних і міжнародних судів в частині притягнення рф до відповідальності за воєнні злочини, які безперервно, з 24.02.2022, вчинені в Україні. Одним із таких деліктів є використання символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питанням символів, символіки, семіотики і геральдики присвячені численні дослідження українських і зарубіжних учених. Зокрема, такі відомі українські духовні діячі, філософи і просвітники, як Й. Галятовський, П. Могила, Ф. Прокопович, Г. Сковорода та ін. присвячували увагу в своїх духовно-філософських творах питанням символів. Так Й. Галятовський у своїй роботі «Ключ розуміння» (1659 р.) аналізував символи християнської символіки [3]. У свою чергу Ф. Прокопович переклав із латини на церковнослов'янську мову опис колекції емблем іспанського письменника Ф. Савверди (1584-1648 рр.). У творах Г. Сковороди зустрічаються множинні посилання на роботу мислителя епохи відродження А. Альчато «Книга емблем» (1531 р.) [4, с. 31-32].

Серед учених сучасності зустрічаємо значну кількість публікацій присвячених семіотиці, медієвтиці, геральдиці тощо. Це, зокрема, роботи відомого французького істрика-медієвіста, фахівця з західної символіки М. Пастуро «Символічна історія Європейського Середньовіччя» [5], українських дослідників символів і геральдики А. Гречила та Б. Завітія «Наш герб. Українські символи від княжих часів до сьогодення» [8] та ін. Автором цієї статті також досліджувались (у співавторстві) питання щодо імітації торговельною маркою Державного Герба України, інших гербів, а також Державного Прапора України [7; 8; 9], у межах судової експертизи із інтелектуальної власності (спец. 13.6). У цих наукових розвідках підіймалися питання зображення символів на гербах і прапорах. Водночас, дослідження сутності та змісту тоталітарної символіки, яку рф використовує під час агресивної війни проти України в 2022-2023 рр., іще очікують своїх дослідників.

У сфері судової мистецтвознавчої експертизи обґрунтування теоретико-методологічних і методичних підходів щодо дослідження комуністичної та націонал-соціалістичної (нацистської) символіки вперше в Україні здійснено в «Методиці досліджень об'єктів, що містять комуністичну та націонал-соціалістичну (нацистську) символіку» (Харків, 2022 р.), підготовлена авторами цієї публікації А. Долудюю і О. Пукліч [10]. Окремі із положень цієї Методики містять і важливі висновки і положення щодо дослідження символіки воєнного вторгнення тоталітарного режиму рф в Україну.

Разом із тим, проблематика експертного дослідження символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну залишається новою для української експертології, такою, що постала перед Українською державою із лютого 2022 року, в зв'язку з необхідністю формування доказової бази щодо масових випадків воєнних злочинів рф в Україні з використанням загарбниками відповідної символіки.

Мета статті полягає в формуванні теоретико-методологічних і методичних основ дослідження фактів використання символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну судовими експертами, атестованими за спец. 15.1 – «Мистецтвознавчі дослідження».

Викладення основного матеріалу дослідження. Як відомо, слова «символ» і «символіка» мають давнє походження. Сучасники застосовують їх до знаків, характерних для позначення сакральньо-духовних і військових

практик Стародавнього Сходу та епохи Античності. Так до сьогодні в світі зберіглося багато пам'яток, що містять закарбовані символи (знаки) тогочасних божеств, а також символічні сюжети спілкування жреців і царів із богами. До прикладу, у Британському музеї зберігається стела з зображенням символу асирійських богів Сін, Шамаша та Іштар, яка датується 554-539 рр. до н.е., а в Французькому Луврі – з зображенням жреця перед символом бога Мардука [11, с. 627, 629] і т.п.

Що ж до військової символіки, то Л. Українка у своїй роботі «Стародавня історія Східних народів» писала про символи, знаки і емблеми Стародавнього Єгипту наступне:

«Кожний гурт військовий мав свій *значок*, значків тих було дуже багато, все то були *святі емблеми*: божий човен, голова святого звіря, голова бога, царське ймення на картці і т.д.» [12, с. 152.].

Сучасний український дослідник В. Чепак стверджує, що понад 5 000 років тому у Стародавньому Єгипті існували спеціальні символи (знаки), що позначали місце перебування полководця, царя – фігурки божеств, сов, орлів, що закріплювалися на вершині спису [13]. Очевидно, що подібні практики застосування символів у військовій справі мали місце і в інших деспотіях Стародавнього Сходу – в Фінікії, Ассирії, Мідії, Вавилоні, Леванті, Ізраїлі та Іудеї, Індії й ін.

При цьому, саме у деспотіях Стародавнього Сходу, полісах Стародавньої Греції, республіці, а надалі й імперії Риму символи (емблеми на щитах, шоломах і військових обладунках) стали тими знаками, які дозволяли, *по-перше*, розрізняти своїх воїнів від ворогів, *по-друге*, позначати завойовані території та зайняті військові об'єкти. Зокрема, штандарти римських легіонів (аквіла, сигнум, імаго, дракон й ін.) мали на латині назву, яка асоціювала їх із військовими сигналами – *signa militaria*.

Відповідні практики використання символів спонукали до дослідження їх сутності та змісту, як слова, поняття та категорії. Так автори видання «Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей», пов'язують формування уявлень про «знак» і «символ» у філософів Стародавньої Греції зі значенням слів «сигнал», «орієнтир», «прикмета», «ознака», «могильний пагорб», «місце до якого повертаються» і ін. При цьому, в Августинівській перспективі, «кожен знак є насамперед річчю, але річ не обов'язково є знаком, хоча вона завжди, до певної міри, може ним стати: саме таким чином, наприклад, події, описані в Старому Завіті, *res destae [події, що здійснилися]*, стають для християн «знаками» Нового Завіту. Отже «знак» є знаряддям широкого застосування, яке тісно переплітається з тим, що певним чином з нього походить: по-різному розтлумачене значення, вкорінене в плині історії чи вмотивоване ним» [14, с. 134].

Популярність символіки зумовлювалась і розвитком вірувань і релігій у світі. Цьому, зокрема, сприяло й утвердження християнства, світової релігії, рясно просякнutoї символами, символікою та обрядовістю. Так загальновідомим є феномен «Символу віри» – узагальнюючої назви у Західній традиції ключових документів, які узагальнюють основні догмати

християнської віри. Перший із «Символів віри» відносять до IV ст. і пов'язують із рішеннями Першого (Нікейського) та Другого Вселенських Соборів.

Одночасно з цим символіка залишалась предметом уваги середньовічних філософів-схоластів. Подальші філософські дискурси представників аристотелівської та августинівської традицій та їх послідовників (Р. Фішкар, Р. Бекон та ін.) щодо сенсу слів «символ» («*symbole*») і «символіка» та пошук у подальшому найбільш точних їх відповідників у різних мовах і культурах зумовили різні інтерпретації. При цьому, розширюється й сфера використання символів: окрім приналежності до віри чи війська, символи отримують свій геральдичний вимір і позначають походження та характер влади, а також соціальний стан їх носіїв.

У Середньовіччі символи і символіка почали матеріалізуватися в гербах, емблемах, стрічках, а пізніше і в прапорах. Так, до прикладу, для Рюриківичів символи Тризуба та Двозуба Святослава та Тризуба Володимира символізували блискавки Перуна та зв'язок великих князів із цим язичницьким богом, який вважався захисником і порадником військової аристократії. На сьогодні Тризуб Володимира Великого є Державним Гербом України.

У західній традиції символіка втілилася, у першу чергу, у геральдиці, яка нараховує 9 століть історії. Щодо її сутності М. Пастуро відзначав таке:

«У першій половині XII ст. у Західній Європі практично повсюдно, але головним чином в областях, що розташовані між Лаурою і Рейном, виникають нова емблематична система, яка докорінно трансформувала всі емблематичні і символічні практики середньовічного суспільства – геральдика» [5, с. 227].

Середньовічні системи геральдичних символів з'єднували в одне ціле індивідуальні, родинні, географічні, конфесійні та феодальні статуси власників гербів. Вони стали прокламацією соціального статусу свої господарів, насамперед, у соціально однорідних верствах аристократії. Адаже і для селян, і для ремісників всі аристократи за визначенням були вищими за них у соціальній драбині вже за визначенням.

При цьому, герби з'являються в Західній Європі не *ex nihilo* («нізвідки»), а в силу різних умов і причин та в формі злиття інших, попередньо утворених символів і емблем, які характеризували соціальний статус правителів і аристократів. Це, зокрема, символи, які зображувались на знаменах (всі різновиди *vexilla*), монетах, щитах і печатках іще в Східних деспотіях, державах Античності та племенах варварів, які завойовували Західну Римську імперію [5, с. 29].

Чи не найбільш рельєфно символи християнства та війни із «невірними» за Гроб Господній почали використовуватися у Хрестових походах, які розпочалися в XI ст. й стали військовими експедиціями під символом Христа. Нерідко лицарів і їх слуг, а також інших учасників походів (збіднілих селян і ремісників) через використання символу Хреста на білому фоні (щит, полотнище, штандарт) називали Хрестоносцями. Із часів Хрестових походів символ

Хреста, у його різноманітних версіях, став символічною «візитівкою» для більшості військових формувань у державах Західної Європи.

Починаючи із XI ст. в Європі з'явилися т.з. «розмовляючі» або «промовисті» символи і емблеми,

«... зображення на яких перегукуються з прізвиськом їх володаря: *bar*, риба-вусань – у графів Бара; *boules*, кулі («кружальця», «кільця» у термінах геральдики) – у графів Булонських; *falke*, сокіл, – у впливового сімейства Фалькенштейн. Врешті, від бойових щитів походили: традиційна трикутна форма геральдичного щита, використання хутр (білки і горностаю), а також низка геометричних фігур (права пов'язка для носіння щита (*guige*), хрест, глава, пояс, клейма), успадковані від самої структури цих щитів. Великий щит, на якому в кін. XI – на поч. XII ст. з'являються перші геральдичні знаки, мав мигдалевидну, вигнуту за вертикальною віссю форму, загострену донизу, так, щоб його можна було встромляти у землю» [5, с. 229-230].

Відповідні геометричні форми щита (у вжитку залишались і круглі щити каролінгських воїнів, але в XII ст. вони використовувались переважно піхотою), у тому числі й розміщена посередині виступаюча металева бляха (*bocie*), яка на святкових щитах містила витончену чеканку, стали джерелом для геральдики Середньовіччя. При цьому, герби уже із XIII ст. поширились не лише серед вищої аристократії (королі, князі, графи, барони), а й стали невід'ємним атрибутом середніх і дрібних дворян [5, с. 30].

Починаючи із XVI ст. слово «символ» відроджує своє сакральне значення й стає вживатися в християнстві для опису зовнішньої форми релігійних таїнств. Схоже значення символу можемо знайти й у інших світових релігіях, зокрема у мусульманстві. Відродження в Європі стало каталізатором для зображення та дослідження різних символів, знаків і емблем. Як приклад, це зазначена нами попередньо робота А. Альчато «Книга емблем» (1531 р.) [4], яка стала предметом для подальших філософських диспутів про символи і символізм.

У період від Е. Канта до Г. Гегеля категорія «символ» стає інструментом філософії мистецтва. Саме символи позначають у творах митців зв'язок минулого та майбутнього, матеріального та духовного, збагненого та незбагненого людським розумом. А уже на поч. XX ст. американський філософ, батько течії прагматизму Ч. Пірс визначає категорію «символ» як «знак, що вказує на позначений ним об'єкт завдяки закону, зазвичай [у *вигляді*] зв'язку із загальними ідеями, який зумовлює тлумачення символу як такого, що покликається на цей об'єкт» [14, с. 134]. Таким чином, символ стає втіленням «знаку-закону».

У XX ст. символи і символіка отримали свій подальший розвиток не лише у культурі, мистецтві, науці, а й у формуванні тоталітарних ідеологій. Зокрема, комуністичної ідеології в колишньому СРСР, символом якої стала «червона зірка», відома серед символів як пентаграма. У нацистській Німеччині, ідеологія якої будувалась на зверхності німецької («арійської») нації над іншими й на утвердженні її природного права на «розширення територій», основними символами були нацистська свастика (*Hakenkreuz*), орел

зі свастикою (герб нацистської Німеччини), чорний хрест із прямими кутами (традиційна германська військова символіка), «дві блискавки» СС (☘, дві руни Совіло), «мертва голова», а також різні інші рунічні та рунічноподібні символи. Усі ці символи неодноразово досліджувалися ученими і експертами. Відзначимо лише те, що саме під час Другої світової війни символіка тоталітарних режимів уперше стала масовим ідеологічно-пропагандистським знаряддям військової агресії двох тоталітарних режимів – комуністичного в колишньому СРСР і нацистського (націонал-соціалістичного) в гітлерівській Німеччині.

Перемога Антигітлерівської коаліції над нацистською Німеччиною зумовила заборону нацистської (націонал-соціалістичної) символіки Німеччини практично у всіх державах світу. Натомість символіка комуністичного режиму продовжувала використовуватися в колишньому СРСР аж до його розпаду в 1991 році. Частина цієї символіки була запозичена рф: червона зірка використовується в офіційних і неофіційних емблемах збройних сил і інших військових формувань; частина Білоруссю, державний прапор якої містить за основу прапор колишньої Білоруської РСР і т.д.

Більше того, у незалежних республіках, які утворилися внаслідок їх виходу зі складу колишнього СРСР в 1991 р., за винятком Прибалтійських республік, використання комуністичної тоталітарної символіки, або толерантне ставлення до неї, затягнулося на десятиліття. Шанування таких радянських свят, як День перемоги, 1 травня, 8 березня, 23 лютого й ін. нерідко поєднувалось із масовим публічним використанням комуністичної тоталітарної символіки колишнього СРСР. На наш погляд, це зумовило активне використання рф комуністичної символіки для просування своєї загарбницької політики на пострадянському просторі у 2008-2023 роках. Водночас, під час військової агресії в Грузії (2008 р.) та в Україні (2014-2023 рр.) збройні сили рф почали використовувати й інші символи воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму, які є предметом цього дослідження.

Що ж слід розуміти під символами і символікою при проведенні мистецтвознавчих досліджень на сьогодні? Як відомо, слова «символ», «символіка» і споріднені з ними мають іноземне походження. Щодо них у «Словнику іншомовних слів» містяться наступні визначення:

«Символ (від грец. *σύμβολον* – «знак», «прикмета», «ознака»): 1) умовне позначення якогось предмета, поняття або явища. Символи бувають речові, графічні, образні; 2) символ віри – стислий виклад головних догматів якоїсь релігії, що не потребують доведення й мають сприйматися на віру;

Символіка (від грец. *συμβολισμός* – «який передається знаком»): 1) вираження ідей, понять або почуттів за допомогою умовних знаків – символів; символічне значення, яке надається чому-небудь»; 2) сукупність символів чого-небудь» [15, с. 525].

«Великий енциклопедичний юридичний словник» (Київ, 2007) визначає термін «символіка (грец. *συμβολισμός* – «той, що передається жестами або символами», від *σύμβολον* – «знак», «прикмета», «ознака»), як сукупність, або систему символів (умовних знаків), з допомогою яких відображується події, явища, поняття, ідеї тощо. Розрізняють *символіку державну* (державні символи) і *символіку національну*, яка нерідко береться за основу державних символів. За законодавством України *символіка* – це офіційні відмітні символи – емблема, прапор, герб, штандарт, гімн, девіз, розпізнавальний знак, що вказують на належність до органів влади, Збройних Сил України, міст і сіл, політичних партій України тощо [16, с. 811].

Поширення та усталеної розрізняльної здатності набула й міжнародна символіка – ООН, Міжнародного олімпійського комітету, Європейського Союзу, НАТО та ін., яку ми розпізнаємо насамперед через емблеми цих організацій. У свою чергу, «емблема (від грец. *ἐμβλημα* – «вставка», «рельєфна прикраса») – предмет, зображення, що умовно або символічно виражає певне поняття, ідею» [15, с. 525]. Тобто, емблема, поряд з гербом, прапором, знаком, «національним кольором», печаткою та ін., є формою об'єктивізації певної символіки.

Узагальнюючи зміст відповідного категоріального апарату, що використовується у цьому дослідженні, можемо зробити висновок, що у сучасному значенні *символ* є умовним матеріалізованим позначенням (знаком) якогось конкретного об'єкту, образу, явища чи почуття, а символіка – це усталена система символів (знаків), які відтворюють певне вчення, віросповідання, ідеологію, стиль у науці, літературі чи мистецтві. При цьому, символіка отримує своє матеріальне втілення в гербах, прапорах, гімнах, печатках, знаках, емблемах, національних кольорах (стрічках), знакових творах літератури, науки і мистецтва тощо. Відповідно, символіка може бути а) офіційною (державною); б) неофіційною; в) комбінованою, коли офіційна символіка доповнюється неофіційними символами.

Як уже зазначалось, військова агресія рф, розпочата 22 лютого 2022 року та названа рф «спеціальною військовою операцією», зумовила об'єктивну реакцію України і світової спільноти на порушення законів і звичаїв ведення війни. Так у листопаді 2022 року Парламентська асамблея НАТО та Європейський парламент визнали росію державою-терористом. Крім того, державою-терористом або спонсором тероризму росію визнали парламенти багатьох демократичного держав світу.

У свою чергу Верховна Рада України дала військовій агресії рф належну правову оцінку та прийняла 12 травня 2022 року Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» (*далі – Закон*) [17].

У ч. 1 ст. 2 цього Закону унормовано, що:

«Російська Федерація є державою-терористом, однією з цілей політичного режиму якої є геноцид Українського народу, фізичне

знищення, масові вбивства громадян України, вчинення міжнародних злочинів проти цивільного населення, використання заборонених методів війни, руйнування цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, штучне створення гуманітарної катастрофи в Україні або окремих її регіонах» [17].

Серед форм пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, яка здійснюється під час збройної агресії російської федерації, як держави-терориста проти України, Закон у п. 3 ч. 1 ст. 1 унормовує таку форму, як «публічне використання символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, використання, створення, поширення продукції, що містить таку символіку, в Україні та/або за кордоном» [17].

Символіка воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну за своїм смисловим значенням є логічним продовженням символіки німецького націонал-соціалістичного (нацистського) та комуністичного тоталітарних режимів, особливість якої полягає в відмінності графіки зображення. Задачею судового експерта мистецтвознавця при дослідженні об'єктів символіки російського нацистського тоталітарного режиму є визначення наявності її в зображеннях в досліджуваному об'єкті, чи вона є сама предметом символіки та її пропаганди.

Згідно зі ст. 1 Закону «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», до символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, зокрема, належить:

а) латинські літери «Z», «V» окремо (без правомірного контексту або в контексті виправдання збройної агресії проти України чи інших воєнних дій) або шляхом заміни цими літерами кирилических літер «З», «С», «В», «Ф» чи інших літер в окремих словах з візуальним акцентом на цих літерах [17]. Останні, на відміну від літер «Z», «V», зустрічаються не часто.

Щодо символічного значення окупантами літери «Z», «V» (у перші місяці військової агресії РФ також застосовувалися літери «O», «X» і ін.) існують різні концепції. Зокрема, ці літери порівнюють із нордичними рунами, початковими літерами російських слів «Запад» і «Восток» (але, чому латинськими літерами?), які мали характеризувати напрямки наступу груп російських збройних сил тощо. За відсутності офіційного тлумачення цих символів, можемо передбачити, що ці літери були обрані авторами символіки спонтанно, для забезпечення розрізняльної здатності військової техніки і комбатантів й унеможливлення «дружніх обстрілів» тощо. Пізніше ці літери, під час мітингів, концертів і флеш-мобів у Росії на підтримку війни, трансформувались у символи військової агресії й расизму та стали елементами символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну.

Приклади таких зображень наведені на рис. 1-5.

Рис. 1-4. Зображення латинських літер «Z», «V» в соціальних мережах

Рис. 5. Зображення латинської літери «Z» на військовій техніці

Рис. 6. Зображення латинської літери «Z» на банері

б) зображення або сама символіка збройних сил російської федерації, у тому числі її сухопутних військ, повітряно-космічних сил, військово-морського флоту, ракетних сил стратегічного призначення, повітряно-десантних військ, сил спеціальних операцій, інших збройних формувань та (або) органів держави-терориста (держави-агресора) [17].

Приклади таких зображень наведено на [рис. 7-10.](#)

Рис. 7. Зображення символіки сухопутних військ рф

Рис. 8. Зображення символіки збройних сил рф

Рис. 9. Зображення символіки збройних сил рф

Рис. 10. Зображення символіки «ЧВК Вагнера» (Приватна військова компанія «Вагнер»), що належить до збройних формувань рф

Як відомо, об'єктами досліджень у судових мистецтвознавчих експертизах є як самі символи, наприклад, пам'ятники, прапори, нагороди, так і зображення символів на різноманітних носіях та основах – на листівках, у газетах і книгах, у рекламі, на одязі, на предметах побуту чи сувенірній продукції, на ювелірних прикрасах, на прапорах, штандартах, транспарантах, вимпелах, на стінах споруд, на транспортних засобах, на цифрових носіях інформації і т.п.

Ще одним, поширеним від початку війни рф із Україною в 2014 році, символом пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну залишається георгіївська (гвардійська) стрічка.

Зважаючи на це, Верховна Рада України 16 травня 2017 року прийняла Закон «Про внесення зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георгіївської (гвардійської) стрічки» №2031-VIII [18].

Як відомо, уперше георгіївська стрічка була офіційно запроваджена під час заснування Ордена Святого Великомученика і Переможця Георгія. Це зробила імператриця Катерина II 26 листопада (7 грудня за новим стилем)

1769 року, яка й затвердила Статут, Кавалерську думку та Капітул цього ордену. У Статуті цього Ордену знаходимо й перший чіткий опис «георгіївської стрічки»: *«Стрічка шовкова, з трьох чорних і двох жовтих полос»* [19, с. 131].

Але, уже за імператора Павла I про Орден Св. Георгія не згадується й ним ніхто в імперії за цей період не нагороджувався. Натомість, імператор Олександр I своїм маніфестом в 1801 році поновлює Орден Св. Георгія *«в усіх його силі та просторі»*, а в 1833 році було затверджено новий Статут Ордену Св. Георгія. У 1856 році в Російській імперії замість одного ступеню Ордену Св. Георгія, затверджено 4-и ступені. До знаків Ордену Св. Георгія першого (золотий хрест) і другого ступеню (срібний хрест) присвоювалися банти із орденської стрічки. Існували також особливі «Георгіївські відзнаки», запроваджені на межі XVIII і XIX століть – Георгіївські знамена і труби, якими нагороджувались за хоробрість в боях цілі армійські підрозділи [19, с. 13-18, 129-135, 205-249].

З часом сформувався цілий комплекс нагород, пов'язаних зі Святим Георгієм: орден, медаль, хрест, прапор, труби. Їх супроводжувала георгіївська стрічка. Згідно зі Статутом Ордену Св. Георгія 1913 року, вона складалася з трьох чорних і двох помаранчевих смуг. Традиційне тлумачення цих кольорів було таке: чорний означає дим, а помаранчевий – полум'я. Коли у 1917 року владу в Росії захопили більшовики, вони повністю знищили революційну систему нагород. Георгіївську стрічку продовжували використовувати у лавах білогвардійських армій. У Радянському Союзі до 1943 року георгіївська стрічка взагалі не використовувалася, оскільки вважалася ворожим символом, нерозривно пов'язаним із монархією та імперією.

Але, з 1943 року, з метою підняття російського патріотизму в умовах Другої світової війни, почали активно впроваджувати так звану «гвардійську стрічку», яка фактично відтворювала георгіївську (у варіанті від 1913 року). Гвардійську стрічку інкорпоровали до радянського Ордену Слави (*«На стрічці п'ять подовжніх рівних за шириною смужок, що чергуються: три чорного та дві помаранчевого кольору»* [20, с. 123]), а 1945 року використали у колодці радянської медалі *«За Перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 років»* (*«На стрічці 5 подовжніх рівних по ширині смужок – 3 чорного і 2 оранжевого кольору. Краї стрічки обведені вузькими оранжевими смужками»* [21, с. 123]).

Із 2005 року до Дня Перемоги Москвою започатковано акцію «Георгіївська стрічка». При цьому непомітно для багатьох людей відбулася підміна понять: «георгіївська стрічка» замість «гвардійської стрічки», яка з 1945 року вважалася символом перемоги Радянського Союзу над нацистською Німеччиною. Замість символу пам'яті про війну повернувся символ агресивної і загарбницької політики Російської імперії.

Сучасна «георгіївська стрічка» за зовнішнім виглядом є аналогом орденської стрічки Ордену Святого Георгія (за статутом 1913 року) і радянського ордена Слави III ступеня. Являє собою ткану стрічку шириною 35 мм і довжиною 500 мм з подовжніми смугами помаранчевого і чорного кольорів у такій послідовності: 1 мм – помаранчева, 6,6 мм – чорна,

6,6 мм – помаранчева, 6,6 мм – чорна, 6,6 мм –помаранчева, 6,6 мм – чорна, 1 мм – помаранчева. Внутрішні смуги мають однакову ширину, крайні смуги також мають однакову ширину.

Жакардові стрічки, як правило, виготовлені з тканого полотна репсового плетіння. Колір смуг стрічки відповідає вимогам російського стандарту ОСТ 17-149-87 на стрічки до орденів і медалей. Розповсюджуються також так звані «офісні» стрічки – стрічка, ззовні схожа на георгіївську шириною 20-70 см для прикраси офісів, вітрин, фасадів, шкіл. Широка «георгіївська стрічка» друкується в Москві сублімаційним друком на прапорному шовку.

За аналогічною технологією виготовляються т.з. «Георгіївські прапори» – стилізовані під георгіївську стрічку полотнища (рис. 11).

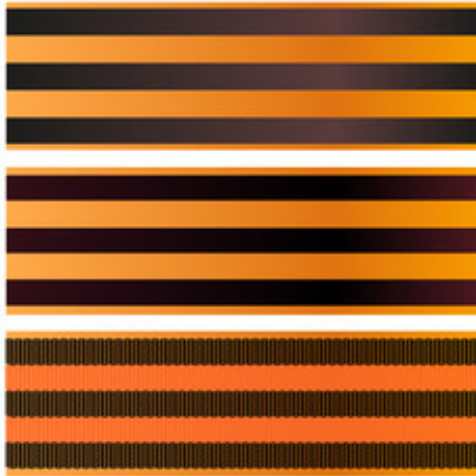

Рис. 11. Зображення георгіївської стрічки

Очевидно, що георгіївську (гвардійську) стрічку та/або її зображення, так само як і латинські літери «Z», «V», слід також відносити до символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну. При її дослідженні застосовуються ті ж самі методичні підходи, що й до мистецтвознавчої експертизи використання латинських літер «Z», «V», а також символіки збройних сил російської федерації, інших збройних формувань та (або) органів держави-терориста.

Зупинимось на особливостях експертного дослідження об'єктів, які є предметом цієї публікації. При встановленні наявності в зображеннях латинських літер «Z», «V» в контексті виправдання збройної агресії проти України чи інших воєнних дій, а також зображення або сама символіка збройних сил російської федерації, інших збройних формувань та (або) органів держави-терориста (держави-агресора) експерт мистецтвознавець вирішує завдання про належність їх до символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну.

Основним питанням такого експертного дослідження є:

– Чи містить наданий на дослідження об'єкт символіку воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну?

Алгоритм проведення судово-експертного мистецтвознавчого дослідження об'єктів з метою визначення їх належності до таких, які містять символіку воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, подібний до загального. Він визначається наступною послідовністю дій судового експерта-мистецтвознавця:

– вивчення матеріалів провадження (ухвали суду, постанови органів досудового розслідування, заяви фізичної чи юридичної особи);

– опис способу доставки та виду упаковки;

– вилучення об'єктів дослідження з пакування та встановлення їх відповідності зазначеному в постанові про призначення експертизи;

– ідентифікація й опис, визначення параметрів, властивостей, технології виготовлення та особливостей досліджуваних об'єктів;

– обрання способу та технічних засобів дослідження (за необхідності, коли об'єкт дослідження розміщений у глобальній мережі Інтернет, може залучатися судовий експерт за спец. 10.17);

– аналіз отриманої інформації щодо наявності в ній ознак, які відповідають визначеним критеріям її належності до символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну;

– складання та формулювання висновку судового експерта, оформлення результатів дослідження;

– пакування об'єктів дослідження.

Водночас, для відповіді на вище зазначене питання дослідження «Чи містить наданий на дослідження об'єкт символіку воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну?», судовий експерт має звернути увагу на положення чинного законодавства щодо видів, форм і ознак пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму через відповідну символіку, а також на положення Закону про те, коли така символіка вважається використаною.

Так у ст. 1 Закону чітко окреслено види, форми і ознаки пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, а саме:

– поширення інформації, спрямованої на підтримку або виправдання злочинного характеру діяльності російської федерації, органів держави-терориста (держави-агресора), їх посадових осіб, працівників, службовців (у тому числі військовослужбовців) та (або) представників, які відкрито або приховано діють від імені російської федерації на території України або з територій інших держав проти України;

– публічне заперечення, у тому числі через засоби масової інформації або з використанням глобальної мережі Інтернет, злочинного характеру збройної агресії російської федерації проти України;

– публічне використання символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну;

– використання, створення, поширення продукції, що містить таку символіку, в Україні та / або за кордоном [17].

У силу зазначеного, експерту також слід звернути увагу, що ч. 5 ст. 2 Закону передбачає, що символіка воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну вважається використаною, в завершеному часі, коли вона розміщена:

1) на носіях, поверхнях публічного простору, у тому числі рекламних засобах (носії зовнішньої, внутрішньої реклами), транспортних засобах, а також у друкованих матеріалах (плакатах, листівках тощо), на одязі тощо;

2) у місцях проведення масових заходів політичного, освітнього, релігійного, культурного, наукового або іншого характеру, розважальних заходів та заходів для дітей;

3) в агітаційних матеріалах, крім матеріалів, спрямованих на протидію збройній агресії Російської Федерації проти України;

4) у рекламі в медіа, в мережі Інтернет;

5) у повідомленнях у соціальних мережах у мережі Інтернет;

6) у творах (фільмах, передачах, відеоблогах тощо), інших об'єктах авторського права і (або) суміжних прав, створених після 24 лютого 2022 року [17].

При цьому, ст. 6 Закону унормовує виключення, коли відповідна тоталітарна символіка не вважається використаною в пропагандистських цілях. Зокрема, кола ця символіка є предметом наукового дослідження. Очевидно, що ці положення Закону поширюються й на висновок судового експерта, складений у межах спеціальності 15.1 і ін.

Речовий доказ, що надійшов на дослідження судового експерта, піддається візуальному аналізу з письмовою фіксацією його особистих характеристик з указівкою атрибутивних і класифікаційних ознак, які дозволяють віднести його до того чи іншого типу (зображення, тексти, складових частин тощо) та відмінних ознак, що ідентифікують об'єкт дослідження (що саме за предмет є носієм символіки?). В аналітичному розділі також відображаються результати технічних вимірів (розміру, складу матеріалу та ін.), указуються виявлені особливості з посиланням на використані методики дослідження.

Слід звернути увагу, що символіка воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, що є об'єктом мистецтвознавчої експертизи, може бути надана на дослідження у формі посилання на її зображення (відтворення) за конкретними лінками у глобальній мережі Інтернет. У такому випадку, коли експерту не наданий матеріальний носій досліджуваної символіки (флеш-накопичувач, диск тощо), мистецтвознавча експертиза може проводитись у комплексі з телекомунікаційною експертизою (спеціальності 10.17 – «Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів»). У цьому випадку судовий експерт у межах спеціальності 10.17 вирішує питання *«Яке інформаційне наповнення містять ресурси (посилання), розміщені за посиланням?»*.

У випадку, коли лінк і відповідна інформація розміщені на інформаційному ресурсі розміщено в глобальній мережі Інтернет на підсанкційних веб-

ресурсах (VK, «Однокласники» і ін.), суб'єкт призначення судової експертизи надає в ухвалі, постанові дозвіл на використання судовим експертом VPN.

Аналіз змісту отриманої інформації, та її детальний опис є підставою щодо вирішення поставленого перед судовим експертом-мистецтвознавцем питання. Якщо в наданих на дослідження об'єктах зображення відповідають визначенню у чинному законодавстві положенням про символіку воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, то такі об'єкти містять відповідну символіку. Дослідження виконується методом аналізу відомостей, що є в законах України і інших нормативно-правових актах, наукових джерелах, в глобальній мережі Інтернет, з метою співставлення їх з наявними даними. Підсумком є висновок про належність / неналежність досліджених об'єктів до таких, що містять символіку воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну.

Висновки. Підводячи підсумки дослідження, підкреслимо, що символіка військового вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну є, по-суті, системою символів, що глорізують, вихваляють безпідставну, таку, що порушує міжнародні закони і звичаї ведення війни, військову агресію рф проти суверенної України. На сьогодні ці символи матеріально втілюються в латинських літерах «Z», «V» і їх зображеннях, або у самій символіці збройних сил російської федерації, у тому числі її сухопутних військ, повітряно-космічних сил, військово-морського флоту, ракетних сил стратегічного призначення, повітряно-десантних військ, сил спеціальних операцій, інших збройних формувань та (або) органів держави-терориста (держави-агресора), а також у георгіївській (гвардійській) стрічці. Не виключено, що у подальшому рф може посилювати цю символіку іншими символами, які безпідставно глорізують воєнні злочини окупантів у контексті виправдання збройної агресії проти України чи інших військових дій.

То ж на сьогодні важливим завданням судових експертів, які формують доказову базу воєнних злочинів в Україні, є встановлення фактів використання символіки військового вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, яка позначає як суб'єктів скоєння воєнних злочинів із числа військовослужбовців і найманців рф, а також цивільних представників окупаційних влад рф в Україні, так і об'єкти та засоби і знаряддя скоєння воєнних злочинів, зокрема, військову техніку, боєкомплекти *etc.*

Водночас, використання в Україні та за її межами символіки військового вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, на наш погляд, саме по собі є суспільно небезпечним, протиправним і карним діянням, яке вимагає унормування кримінальної відповідальності за його скоєння. Чинний Кримінальний кодекс України містить ст. 436-1 «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» і 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» [22].

Натомість самостійний склад злочину, пов'язаного з використанням символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну в Кримінальному кодексі відсутній. Це певною мірою нівелює

діяльність органів досудового слідства, судових експертів і суддів при кваліфікації відповідної протиправної діяльності. Тому, слушним кроком Української держави і законодавців стало б установлення кримінальної відповідальності за використання в Україні та за її межами символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну. На нашу думку, відповідний склад злочину можна було б унормувати у новій ст. 436-3 Кримінального кодексу України – «Використання символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», або визначити додатково у ст. 436-1 Кримінального кодексу України.

Перелік посилань

1. Fedorenko V., Fedorenko M. Russia's Military Invasion of Ukraine in 2022: Aim, Reasons, and Implications. *Krytyka Prawa, Niezależne studia nad prawem*. tom 14, nr 1/2022. S. 7-42.
2. Щотижня додаємо змісту для України від саміту НАТО у Вільнюсі – звернення Президента Володимира Зеленського. Президент України. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/shotizhnya-dodayemo-zmistu-dlya-ukrayini-vid-samitu-nato-u-v-83105>
3. Галятівський І. Ключ розуміння. Підгот. І. П. Чепіра. Київ: Наук. думка, 1985. 444 с.
4. Альчато А. Книга емблем: пер. з лат. і коментарі О. О. Малишева. Київ: Норма права, 2021. 542 с.
5. Пастуро М. Символическая история европейского средневековья. пер. с франц. Е. Решетниковой. Москва; Петербург: Александрия, 2019. 448 с., ил.
6. Гречило А. Б., Завітія Б. Наш герб. Українські символи від княжих часів до сьогодення. Київ: Родовід, 2018. 400 с.
7. Федоренко В. Л., Фоя О. А., Чабанець Т. М. Зображення чи імітація торговельною маркою Державного Герба України та інших гербів: поняття, об'єкти і їх ознаки, питання, стадії експертного дослідження та їх зміст. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 4(16). С. 25-46.

References

1. Fedorenko, V., Fedorenko, M. (2022). Russia's Military Invasion of Ukraine in 2022: Aim, Reasons, and Implications. *Krytyka Prawa, Niezależne studia nad prawem*. tom 14 (in Polish).
2. Every week we add content for Ukraine from the NATO Summit in Vilnius – President Volodymyr Zelenskyy's address. President of Ukraine. *Official online representation*. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/news/shotizhnya-dodayemo-zmistu-dlya-ukrayini-vid-samitu-nato-u-v-83105> (in Ukrainian).
3. Haliatovskyi, I. (1985). The key to understanding. Kyiv. 444 p. (in Ukrainian).
4. Alchato, A. (2021). Book of emblems. Kyiv. 542 p. (in Ukrainian).
5. Pasturo, M. (2019). Symbolic history of the European Middle Ages. Saint-Peterburg. 448 p. (in russian).
6. Hrechylo, A., Zavitiiia, B. (2018). Our coat of arms. Ukrainian symbols from princely times to the present. Kyiv. 400 p. (in Ukrainian).
7. Fedorenko, V. L., Foia, O. A., Chabanets, T. M. (2021). Depiction or imitation by a trademark of the State Emblem of Ukraine and other coats of arms: concepts, objects and their features, issues, stages of expert examination and their content. *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*. No. 4(16). P. 25-46 (in Ukrainian).

8. Федоренко В. Л., Коваленко В. В., Чабанець Т. М. Зображення чи імітація торговельною маркою Державного Прапора України та інших державних прапорів: проблеми судово-експертної теорії та практики. *Криміналістика і судова експертиза*: Київ: 2022. Вип. 67. С. 627-647.
9. Fedorenko V.L., Chabanets T.M. Expert study of the State Flag image or imitation by Trademark. *Armenian Journal of forensic expertise and criminalistics*. 2022. № 7. pp. 96-109.
10. Долуда А. О., Пуклич О. С.. Методика досліджень об'єктів, що містять комуністичну та націонал-соціалістичну (нацистську) символіку. Харків: ННЦІСЕ, 2022. 17 с.
11. Історія європейської цивілізації. Близький Схід, за ред. У. Еко; пер. з італ. Харків: Фоліо, 2020. 1310 с. С. 627.
12. Українка Л. Стародавня історія східних народів. Репринт. вид. ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. 256 с.+XLVIII; 16 іл.
13. Чепак В. Знамена Римських легіонів у кабінетах українських міністрів, або як помилка імператора породила особливий різновид знамен. *Дзеркало тижня*. 2008. 27 червня. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/znamena_rimskih_legioniv_u_kabinetah_ukrayinskih_ministriv_abo_yak_pomilka_imperatora_porodila_osob.html
14. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей: пер. з франц. 2-ге вид., виправл. Київ: Дух і Літера, 2013. Т.3. під кер. Б. Кассен. 328 с.
15. Морозов С. М., Шкарапута Л. М. Словник іншомовних слів. Київ: Наук. думка, 2000. 680 с.
16. Великий енциклопедичний юридичний словник. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: ТОВ Вид-во «Юрид. думка», 2007. 992 с. С. 811.
17. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України,
8. Fedorenko, V., Kovalenko, V., Chabanets, T. (2022). Depiction or Imitation of the State Flag of Ukraine and Other State Flags by a Trademark: Problems of Forensic Theory and Practice. *Criminalistics and Forensics*. Kyiv. P. 627-647 (in Ukrainian).
9. Fedorenko, V., Chabanets, T. (2022). Expert study of the State Flag image or imitation by Trademark. *Armenian Journal of forensic expertise and criminalistics*. No. 7. P. 96-109 (in Ukrainian).
10. Doluda, A., Puklich, O. (2022). Methodology for researching objects containing communist and national socialist (Nazi) symbols. Kharkiv. 17 p. (in Ukrainian).
11. Eko, U. (Ed.) (2020). History of European civilization. Middle East. Kharkiv. 1310 p. (in Ukrainian).
12. Ukrainka, L. (2008). Ancient history of eastern peoples. Volyn Oblast Printing House. 256 p.+XLVIII; 16 images (in Ukrainian).
13. Chepak, V. (2008). Banners of the Roman Legions in the offices of Ukrainian ministers, or how the emperor's mistake gave rise to a special kind of banner. *Mirror of the week*. June 27. Retrieved from: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/znamena_rimskih_legioniv_u_kabinetah_ukrayinskih_ministriv_abo_yak_pomilka_imperatora_porodila_osob.html (in Ukrainian).
14. Kassen, B. (2013). European dictionary of philosophies. Lexicon of untranslatable. Volume three. Kyiv. 328 p. (in Ukrainian).
15. Morozov, S. M., Shkaraputa, L. M. (2000). Dictionary of foreign words. Kyiv. 600 p. (in Ukrainian).
16. Shemshuchenko, Yu. S. (2007). A large encyclopedic legal dictionary. Kyiv. 992 p. (in Ukrainian).
17. On the prohibition of propaganda of the russian Nazi totalitarian regime, the armed aggression of the russian federation as a terrorist state against Ukraine, symbols of

символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 12 травня 2022 р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 49. Ст. 2681.

18. Про внесення зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георгіївської (гвардійської) стрічки: Закон України від 16 травня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 26. Ст. 292.

19. Исторический очерк Российских орденов: сборник основных орденских статут. Сост. по поручению его сеятельства канцелера российских Императорских и царских орденов И. И. Воронцова. 2-е изд. Санкт-Петербург: Типогр. В. С. Балашова, 1892. С. 13-18, 129-135, 205-249. (С. XVI; 351 с.; 99 с.).

20. Резнік А. Д., Заверний Г. Л. Ордени СРСР. Київ: Укр. конфедер. журналістів, 2018. 216 с., іл.

21. Резнік А. Д., Заверний Г. Л. Медалі СРСР. Київ: Укр. конфедер. журналістів, 2019. 216 с., іл.

22. Кримінальний кодекс України: прийнятий 05 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст.131.

the military invasion of the russian Nazi totalitarian regime in Ukraine: Law of Ukraine dated May 12, 2022. *Official Gazette of Ukraine*. 2022. No. 49. Art. 2681. (in Ukrainian).

18. On amendments to the Code of Ukraine on administrative offenses regarding the ban on the production and promotion of St. George (Guards) tape: Law of Ukraine dated May 16, 2017 (in Ukrainian).

19. Historical sketch of russian orders. Collection of the main statutes of the order. Composition On behalf of the Chancellor of the russian federation. Imperial and Tsarist Orders of I. I. Vorontsova. St. Petersburg. 1892. P. 13-18, 129-135, 205-249. (P. XVI; 351 p.; 99 p.) (in russian).

20. Reznik, A. D., Zavernyi, H. L. (2018). Orders of the USSR. Kyiv. 216 p., illustrations (in Ukrainian).

21. Reznik, A. D., Zavernyi H. L. (2019). Medals of the USSR. Kyiv. 216 p., illustrations (in Ukrainian).

22. The Criminal Code of Ukraine, adopted on April 5, 2001. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2001. No. 25-26. Article 131 (in Ukrainian).

PECULIARITIES OF AN EXPERT STUDY OF THE SYMBOLISM OF THE MILITARY INVASION OF THE RUSSIAN NAZI TOTALITARIAN REGIME IN UKRAINE

A. Doluda
V. Fedorenko
O. Puklich

The publication is devoted to issues of theory and practice of forensic expert art examination on the symbolism of the military invasion of the Russian Nazi totalitarian regime in Ukraine within the framework of the forensic speciality 15.1 – «Art examination». The categories «symbol» and «symbolism» are analyzed, as well as the provisions of the Law of Ukraine «On the prohibition of propaganda of the russian nazi totalitarian regime, armed aggression of the russian federation as a terrorist state against Ukraine, symbols of the military invasion of the russian nazi totalitarian regime in Ukraine», which define such objects of expert research as the Latin letters «Z», «V» and the symbols of the armed forces and other military formations of the russian federation, which carry out military aggression against Ukraine. The

provisions of the current legislation regarding the ban on the production and promotion of St. George's ribbon (guards' ribbon) are being studied.

The main forms of using the symbols of the military invasion of the russian nazi totalitarian regime in Ukraine are determined. The peculiarities of expert examination of relevant objects by forensic art experts are characterized. Proposals regarding the improvement of the current criminal legislation in terms of responsibility for the use of symbols of the military invasion of the russian nazi totalitarian regime are substantiated.

Key words: forensic research, forensic art examination, symbol, emblem, war crimes of the russian federation, symbols of the military invasion of the russian nazi totalitarian regime in Ukraine, Latin letters «Z», «V», symbols of the armed forces of the russian federation, St. George's ribbon (guards' ribbon).

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.68>

УДК 343.98

Маргарита Олегівна Журавльова
кандидат психологічних наук,
заступник директора з експертної роботи

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1569-5119>,

E-mail: odndise@gmail.com

Дмитро Валентинович Хамула
кандидат культурології, судовий експерт
лабораторії психологічних, мистецтвознавчих
та інших видів досліджень

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3146-1390>

E-mail: odndise@gmail.com

*Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОДУКЦІЇ ЯК ПОРНОГРАФІЧНОЇ: У КОМПЛЕКСІ АБО БЕЗ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ

Автори статті аналізують складність проведення комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи через призму постановки питання про доречність залучання мистецтвознавців у проведення досліджень по виявленню порнографії у тих випадках, коли остаточне вирішення експертного інтегрального питання виходить за межі простої порнографії, задля виявлення якої не потрібні спеціальні знання, а лише тоді, коли постає питання можливого відношення певних зображень до світової культури

Ключові слова: психолого-мистецтвознавча експертиза, психологічне дослідження, мистецтвознавче дослідження, порнографія і мистецтво, сучасне мистецтво.